

*До 200-річчя
з дня народження П. О. Куліша*

ВОРОНІЖ І ВОРОНІЖЦІ В ЖИТТЄТВОРЧОСТІ П.О. КУЛІША

*Рання проза П.Куліша «воронізького циклу»
з додаванням нових біографічних відомостей
періоду проживання письменника у Воронежі*

Київ
Видавництво Ліра-К
2019

УДК 821.161.2.09Кул
К90

*Ця книга побачила світ за сприяння й фінансової підтримки
народного депутата України – Молотка Ігоря Федоровича.*

*Упорядник висловлює щиру подяку літературознавцю, кандидату
філологічних наук, старшому науковому співробітнику відділу рукопис-
них фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН
України – Федоруку Олесю Олександровичу – за надання матеріалів про
П. Куліша, поради та зауваження до книги;*

*членам клубу за інтересами краєзнавчого напрямку «Воронізь-
кий літописець» при Шосткинській центральній районній бібліотеці:
Одноліток Наталії Миколаївні, Холодовській Ользі Анатоліївні,
Кужельній Олені Валеріївні, Рязановій Тетяні Микитівні, Сурелу Сергію
Павловичу, Іванченко Лесі Антонівні, Проценку Леоніду Григоровичу –
за допомогу в підготовці книги до друку.*

К90 Вороніж і вороніжці в життєтворчості П.О. Куліша. – Київ,
Видавництво Ліра-К, 2019. – 152 с.

ISBN 978-617-7748-69-3

До збірки увійшли ранні твори Пантелеймона Олександровича Куліша, так званого, «воронізького циклу», що охоплюють період від 1838 до 1842 року й написані на фольклорно-етнографічній основі малої батьківщини письменника – містечка Вороніж Глухівського повіту Чернігівської губернії (нині смт. Вороніж Шосткинського району Сумської області).

До збірника уведено нове дослідження життєвого шляху письменника воронізького періоду проживання й фото краєвидів та об'єктів містечка Воронежа, пов'язаних із життям та творчістю П. Куліша.

Для вороніжців і всіх, хто цікавиться життєтворчістю всесвітньовідомого письменника – Пантелеймона Олександровича Куліша.

УДК 821.161.2.09Кул

ISBN 978-617-7748-69-3

© Міллер Н. В. (упорядкування,
передмова і примітки), 2019
© Видавництво Ліра-К, 2019

ЗМІСТ

«Ой я з материнського горя набирався сили, матерні святі надії дали мені крила» (Життєпис П.О.Куліша)	4
Авторський вступ.....	20
Титул альманаху «Киевлянин»	26
Титул «Твори Пантелеймона Куліша» (за редакцією Ол. Дорошкевича).....	27
«Циган»	28
«Про те, від чого в містечку Вороніж висох Пішевців став».....	33
«Про те, що сталося з козаком Бурдюгом на Зелені свята»	41
«Приключение с козаком Бурдюгом на Зелёной неделе»	51
«Коваль Захарко»	68
«Огненный змій»	79

*Ой я з материнського горя набрався сили,
Матерні святі надії дали мені крила*
П. Куліш

Містечко Вороніж Глухівського повіту Чернігівської губернії (нині селище міського типу Шосткинського району Сумської області) відоме своїми знаменитими особистостями. Особливе місце серед них, безперечно, належить Пантелеймону Олександровичу Кулішу – письменнику, мовознавцю, етнографу, фольклористу, історику, перекладачу, публіцисту, видавцю, педагогу... П. Куліш – наш земляк. І хто, як не ми, вороніжці, повинні повідати світу історію його роду й розповісти про ті місця, де проходило його дитинство. Саме у Воронежі він народився, тут отримав святе хрещення й почав пізнавати світ. До сьогодні (а цього 2019 року уже святкуватимемо 200-літній ювілей від дня народження Пантелеймона Олександровича Куліша) не досліджений у повному обсязі його родовід, не з'ясовані долі його рідних і близьких. Біографія Пантелеймона Куліша в різних джерелах (чи то історичних, чи то літературознавчих) подається не однаково, по-різному трактується соціальний стан його батьків, не оприлюднені всі прізвища людей, які так, чи інакше впливали на формування його світогляду в дитинстві. Про своє воронізьке оточення Пантелеймон Олександрович писав: «Люди, серед яких я обертався, були відсталі напівдворяни, малограмотні попи, шкільні дяки і так звані в народі салогуби, дрібні крамарі»¹. Про них і воронізький період проживання П. Куліша й піде мова.

¹ *Куліш Пантелеймон. Моє життя / упоряд. О. Шокало. – Київ, 2005. – С. 157.*

Непорозуміння починаються вже з дати народження письменника. У своїй художній автобіографічній повісті «Жизнь Куліша» (1868)¹ днем своєї появи на світ П. Куліш назвав 27 липня (за старим стилем) 1819 року. Звідти, гадаємо, й пішли неточності у визначенні дати народження, яку після смерті письменника почали вказувати перші його біографи. Наш земляк, учений, літератор, етнограф, архітектор, краєзнавець Іван Спиридонович Абрамов, ще на початку ХХ століття знайшов у архівах Соборно-Михайлівської церкви містечка Вороніж метрики П. Куліша, у яких сказано: «26 июля 1819 г. от дворянина жителя воронежского Александра Андреева сына Кулиша и жены его Екатерины Иоанновой дочери родился сын Пантелиимон, крещен сего июля 27-го числа приходским священником Илларионом Безпалым, восприемник был ему от святого Крещения дворянин Евфим Симеонов сын Шкура»². Отже, днем його народження є 26 липня за старим стилем (7 серпня за новим).

Другим прикритим для нас, вороніжців, і неприйнятним фактом є трактування деякими дослідниками місця народження письменника. Малою батьківщиною митця називають Кулішів хутір, що розташований приблизно за 10 кілометрів від Воронежа. Та якщо уважно прочитати вище згаданому автобіографічну повість «Жизнь Куліша» та інші твори, особливо листи Пантелеймона Олександровича, то стане зрозуміло, що батьківська хата письменника знаходилася у Воронежі, де він і народився. На Кулішевому хуторі Панте-

¹ [Куліш П.] Жизнь Куліша // Правда. – Львів, 1868.

² Абрамов І. С. Розшуки про П.О. Куліша й його батьківщину // Науковий збірник Ленінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови. – Київ, 1931. – Т. III. – С.47.

леймон бував у літній період, коли батько забирав усю сім'ю « під час косовиці й медового збору».

Рід Кулішів старовинний, козацько-старшинський, пізніше став дворянським. Предок Пантелеймона Олександровича, якого науковці вважають родоначальником, був Леонтій Куліш, військовий товариш Малоросійського Глухівського полку. У «Родословной книге Черниговского дворянства» Григорія Милорадовича повідомляється, що Леонтій Куліш, відповідно до універсалу гетьмана Мазепи 1702 р., отримав у Глухівському повіті хутір Озеровський¹. Прапрадід, Михайло Кулішенко, теж мав чин військового товариша. Військові товариші – це була привілейована частина козацтва в Гетьманщині, що за соціальним статусом наближалася до полкової старшини й мала великий вплив на військові й державні справи. Це, мабуть, про прапрадіда Михайла згадував у своїй автобіографічній повісті П. Куліш, коли писав, що один з його предків «за царя Петра Первого» був військовим товаришем. За одним із документів 1710 року Михайло Куліш отримав у заставу двір і худобу воронізького мешканця Івана Бесовця за борг «в сорок талеров и одну копу»² (таляр або талер – велика срібна монета, популярна в грошовому обігу на українських землях у XVI–XVIII ст.) За 1699 рік ще згадується воронізька мешканка Домаха Кулішівна, ймовірно, дружина Михайла, яка продала «комору в рынке за 10 талярей» Роману Лазаревичу³. Михайло мав синів – Дем'яна й Івана. Можливо, у нього ще були діти, але

¹ Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. – Санкт-Петербург, 1901. – Ч.2 – с.296.

² . А.Л[азаревский]. Предки П.А. Кулиша// Киевская старина. – 1898. – Сентябрь. – Отд. II. – С. 63.

³ Модзалевський В. Малороссийский Родословник. – Киев, 1912. – Т. 3. – С. 15.

про них нічого не відомо. Іван Михайлович – це прадід Пантелеймона. Він був воронізьким сотенним отаманом у другій половині XVIII ст. Сотенний (або городовий) отаман був другою особою після сотника, урядував разом з ним, а в походах був його помічником.

«Малороссийский гербовник» Лукомського В.К., Модзалевського В.Л. зазначає, що Леонтій Куліш, його син Михайло та внук Іван володіли шляхетним гербом Сліповрон¹.

Історик Олександр Матвійович Лазаревський у своїй розвідці про предків Пантелеймона Куліша подав документ-оголошення, за яким генеральна канцелярія «объявляет нежинскому полковнику и его старшине 1759 г., о том, что за увольнением от должности воронежского отамана Семена Торкуши за его непорядочество (по представлению сотника Холодовича), на место его воронежская старшина, куренные отаманы и козаки избрали «атамана над выборными той сотни воронежской козаками Ивана Кулиша, и что выбор этот генеральной канцелярией утвержден»². В архівах зустрічаються документи за підписом сотенного воронізького отамана Івана Куліша, як, наприклад, «купча» 1762 року на придбання Генеральною артилерією земель для «Шостянского» порохового заводу в козачки Онисії Колодки та козака Опанаса Шкури³.

На посаді сотенного отамана Іван Куліш перебував довгі роки, про що говорить його син Яків у своєму зверненні на здобуття дворянства: «Яков Кулиш представил, что отец

¹ Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. Малороссийский гербовник. – СПб., 1914. – С. 88, табл. XXXVI.

² Див. посилання № 4. – С.63.

³ Центральний державний історичний архів Києва (ЦДІАК), ф. 580, оп. 1, спр. 2082, арк. 25.

его, Кулиша, атаман сотенный воронежский Иван Кулиш, чрез многие годы будучи в той должности, продолжал службу безпорочно по смерть свою, а по смерти его, брат его, атамана, старший Демьян Кулиш служил с неразделенных им добре, куренным воронежским отаманом и в том звании умре...»¹. З цього документа дізналися, що в Івана Куліша був старший брат, з котрим вони ділили спільне майно. Про дружину Івана Куліша відомостей не знайшлося. Із дітей мав доньку Єфросинію, яка вийшла заміж за військового товариша села Ображіївка (воно входило до складу Воронізької сотні), Василя Опанасовича Боровика, і трьох синів – згаданого вище Якова (середній син), старшого Дем'яна й молодшого Андрія (Пантелеймонового діда).

Дружиною Дем'яна, старшого сина воронізького сотенного атамана Івана Куліша, була рідна сестра священика воронізької Троїцької церкви Якіма Матвієвського – Ірина. Про нащадків Дем'яна та Ірини нічого не відомо. У Воронежі ще до початку ХХ ст. проживало дуже багато людей із прізвищем Куліш, але, чи був хто-небудь з них нащадком Дем'яна Івановича Куліша, поки що дізнатися не вдалося.

Андрій Іванович Куліш (дід письменника), згідно з сповідальною книгою Трисвятительської церкви м. Вороніж за 1787 рік, за соціальним станом був козак, мав 26-ть років і був одружений на Єфимії Григорівні 25-и років. Подружжя виховувало 3-х дітей: Олександра (6 р.), Романа (3 р.), Назара (1 р.). Андрій Куліш був козак заможний, бо мав 8 найманих працівників.²

¹ Див. посилання № 4. – С. 63.

² Державний архів Чернігівської області (далі ДАЧО), ф. 712, оп. 1, спр. 209, арк. 66.